Вставка 2

Фабіана Брюжер *(Франція)*

«WIT ТА/АБО HUMOR»

Wit загалом позначає пізнавальну спроможність, відмінну від *mind*, таку активність уму, в якій виображення дозволяє ідеям стати джерелом задоволення і краси. У цьому сенсі *wit* неминуче пов'язаний з *humour*, себто гумором як людським настроєм чи душевним станом [фр. *humeur* – рідина, волога (в організмі), норов, настрій, душевний стан, характер; пор. укр. «в доброму гуморі»]. Цей гумор дозволяє мисленню набути зв'язку з кумедністю, ба навіть з красномовством. Так, у «Нарисі про свободу дотепності й гумору» (*Essay on the Freedom of Wit and Humour*, 1709) Шефтсбері аналізує критичну операцію уму, здійснювану за «доброго гумору» упродовж приємного спілкування між друзями. Труднощі перекладу й осягнення *wit*, *humour* та їхнього взаємозв'язку постають тоді не лише унаслідок властивого нам небажання поєднувати кумедне і приналежне інтелектові, але також і від багатозначності термінів: що маємо робити з *humour*, коли він перетворюється на гумор в сенсі дотепу і означає те, що французи зазвичай називають «англійським гумором» [l'humour anglais]?

а) *Wit i mind*

Wit – не те саме, що *mind*. Друге з цих слів відсилає до природи уму, тоді як перше позначає активність і когнітивний досвід. У Гобса (*Leviathan*, p. 134-135) *wit* має значення розуму як здатності помічати схожості речей, на позір вельми далеких. *Natural wit* близький до *ingenium*. Це – спроможність помічати подібності, що їх рідко коли помічають. За Гобсом, *to have a good wit* відрізняється від *to have a good judgment*, оскільки судження полягає у відзначенні відмінностей і розбіжностей, у вдаванні до розрізнення. Лок у «Пробі стосовно людського розуміння» (*An Essay Concerning Human Understanding*, 1690) послуговується розподілом *mind*, *wit* та *judgment*, близьким до Гобсового (*Essay*, p. 156). Коли функція судження аналітична і має на меті розрізнення ідей, розум як *wit* швидко і з приємністю єднає думки: «<…> ця розважальність і приємність *Wit*, що так жваво вражає фантазію, і відтак є настільки прийнятним для усіх людей [*that entertainment and pleasantry of Wit, which strikes so lively on the Fancy, and therefore so acceptable to all People*]» (*ibid*.).

© F. Brugère, 2004
© О. Хома, переклад, 2010

b) *«Wit» і «Witz»*

У цьому відношенні *Wit* нагадує німецьке *Witz*. Обидва терміни відсилають до знання (їхній спільний корінь – *wissen*), яке не є знанням аналітичної дискурсивності, але оприявнює творчий розум, що продукує подібності, цілковито визнаючи при цьому можливу соціальну природу мислення (P. Lacoue-Labarthe, J.-L. Nancy et A.-M. Lang, *L'Absolu litteraire*, Seuil, 1978, p. 82). *Wit* позначає яскраву індивідуальність, що, поряд із розвагою, може породити гру слів (*pun*) і жарт (*joke*), ці специфічні способи прояву *wit*.

c) *Задоволення від мовлення*

Ми можемо сказати разом з Юмом, що *wit* спричиняє ефект, однаковий з ефектом красномовства; він приносить задоволення від мовлення (*A Treatise of Human Nature*, p. 611). Проте задоволення від *wit* чи красномовства належить до іншого виду, ніж задоволення від доброго гумору (*good humour*). Добрий гумор безпосередньо приємний лише самій особі, іншим же передається згодом через симпатію. Натомість розум як *wit* має безпосередньо соціальну цінність, що стає особливо помітною у задоволенні від розмови: «Очевидно, що розмова з дотепною людиною приносить велике задоволення» (*ibid.*). Нарешті, *wit* і *humour* відрізняються від мудрості й доброго глузду (*wisdom and good-sense*) тим, що цінні лише для особи, яка ними володіє. У XVIII ст. *humour* охоче асоціювали з *wit*, щоб виразити ставлення до іншого у веселій формі, тобто вдаючись до жартів і гри слів. Але англійське *humour*, перш ніж набути значення «гумор як жарт», має ще значення «гумор як настрій / душевний стан тощо») : «Чим же насправді є те, що ти називаєш *wit* або *humour*?» [у фр. пер. – *tu appelles de l'esprit ou de l'humeur*] (Shaftesbury, *Exercices*, p. 99). Тимчасом, згідно з англійським тлумачним словником Семюела Джонсона (*Dictionary of the English Language*, London, 1755), *humour* означає *general temper of mind* [загальний темперамент уму], але також *jocularity* [жартівливість], *merriment* [радісність], тобто включає у свій зміст грайливість, радість і навіть нестримний сміх. *Humour* тут вже містить щось від «англійського гумору», тобто щось інше, ніж простий умонастрій. Йдеться про унікальний, причому, специфічно англійський, спосіб сміятись, що при перекладі втрачається, бо переклад відсилає нас лише до англійського слова *humour*, яке для француза лишається невизначеним.

d) *Традиція ужитку «wit and / or humour» розпадається у двох пунктах*

Передовсім, *humour* означає гумор як душевний стан або настрій. «Добрий гумор» – це радісний стан душі. У *Essay on the Freedom of Wit and Humour* Шефтсбері пропонує підпорядкувати царину істин сміхові:

> Truth, it is supposed, may bear all Lights, and one of those principal Lights or natural Mediums, by which Things are to be viewed, in order to a thorough recognition,

is Ridicule it-self, or that manner of proof by which we discern whatever is liable to just raillery in any subject.

Вважається, що істина може витримати будь-яке світло, і одним з цих найголовніших різновидів світла чи природних посередників, через які речі стають видимими, щоб їх можна було уповні розпізнати, є саме висміювання, або той спосіб доведення, в який ми розрізняємо у будь-якому предметі те, що справді заслуговує на кепкування.

Characteristics, I, p. 61.

У цій теорії критичного ужитку сміху *wit* становить таку операцію уму, через яку взаємодія радісних пристрастей ставиться у залежність від впорядкованої гри *wit* і *humour*, побудованої за зразком обміну ідеями, що є водночас радісним, приємним і ввічливим:

Wit will mend upon our hands, and Humour *will refine it-self; if we take care not to tamper with it.*

Wit вдосконалюватиметься нашими руками, натомість *Humour* витончуватиме себе сам, якщо ми попіклуємося його не псувати[i].

Characteristics, I, p. 64.

Незіпсований гумор як душевний стан не дозволяє деформувати себе меланхолією чи надмірним сміхом. У цьому випадку *humour* стає синонімом інших охоче вживаних Шефтсбері термінів: *raillery*, *irony* і *ridicule* (кепкування, іронія, висміювання), за умови, що ці слова завжди асоціюватимуться з можливістю сміху поміркованого й доброзичливого. Ужиток виразу *Wit and Humour* позначає щось комічне лише в аспекті буфонади та бурлеску (*Buffoonery and Burlesque*, *Characteristics*, I, p. 72), єдина мета яких – розвага, прикладом чого є карнавал чи кабаре.

Але *humour* означає також і «гумор-жарт». Відтепер *wit* і *humour* об'єднуються у другому терміну, що підкреслює одну вельми прикметну активність уму і є основою деякої постійної схильності індивіда, про якого можна сказати *a man of great humour* [гуморист, дотепна людина]. Понад те, гумор виражає реальність у двозначних і суперечливих фігуральних виразах, немовби вона ніколи не мала єдиного сенсу. Аліса, героїня казки *Аліса в країні чудес* Льюїса Керола, невпинно зростає та зменшується, так і не дізнавшись упродовж своїх пригод, що саме робить її більшою чи меншою. Чи не полягає англійський гумор або *humour*, що його фігуральні вирази так важко перекласти, саме у цій започаткованій Льюїсом Керолом спробі показати реальність одразу в усіх її можливостях – спробі, комічні ефекти якої виникають через нашарування водночас логічно необхідних і логічно несумісних, й від того неприборкних елементів?

ПРИМІТКИ

[i] Фр. переклад закінчення цієї фрази (ne pas en altérer la forme) є істотно інтерпретативним. Адже not to tamper with it означає буквально «не заважати йому», тож про зміну форми у англійському оригіналі не йдеться.

БІБЛІОГРАФІЯ

CARROLL Lewis, *Alice's Adventures inWonderland* [*Les Aventures d'Alice au pays des merveilles*], éd. bilingue angl./fr., trad. fr. M. Merle, Librairie générale francaise, « Le Livre de Poche », 1990.

HOBBES Thomas, *Leviathan* [1651], London, Penguin Books, 1968 ; *Léviathan*, trad. fr. F. Tricaud, Sirey, 1971.

HUME David, *A Treatise of Human Nature* [1739-1740], Oxford, Clarendon Press, 1978 ; *Traité de la nature humaine*, trad. fr. J.-P. Cléro, Flammarion, « GF », 1991.

LOCKE John, *An Essay Concerning Human Understanding*, Oxford, Oxford UP, 1975 ; *Essai sur l'entendement humain,* trad. fr. P. Coste, reprint de la 5e éd. (1755), ed. E. Naert, Vrin, 1972.

SHAFTESBURY Anthony Ashley Cooper, *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times* [1711], Hildesheim - New York, Georg Olms, 1978, I. *Essay on the Freedom of Wit and Humour*.

— *Exercices*, trad. fr. L. Jaffro, Aubier, 1993.

ДОВІДНКОВА ЛІТЕРАТУРА

JOHNSON Samuel, *Dictionary of the English Language*, London, T. Payne et fils, 1755.

Fabienne BRUGÈRE

Wit and/or Humor

The article analyzes interconnection of the main English terms *wit* and *humour*, and proves their untranslatability into French language. Indeed, their traditional French analogues, *esprit* and *humour*, do not have similar set of connotations. Thus, the English *wit*, as used by Hobbes and Locke, denotes some synthetic ability of mind to remark similarity in different things, i.e. fundamentally different from judgment, as, first of all, analytical difference in ideas. Just like the German *Witz* it denotes knowledge, but a creative and individual one, initiated by the developed abilities, inventiveness etc.; thus, *wit* is mostly close to *ingenium* as that of Cicerō and humanists. But these peculiarities of *wit* inevitably associate it with pleasure which an individual feels if having realized his/her exceptional intellectual faculties, ingenious discussion, play on words (*pun*), drollery (*joke*). As for its effect, i.e. pleasure, *wit* assimilates with good humour. English *humour* simultaneously embraces the meaning of *general temper of mind*, "state of heart" a such, "joyful frame of mind" as well as *raillery*, *irony*, *ridicule* and "humour-joke", and therefore, following the opinion of the author of the paper, may not be adequately reproduced by one and the same French analogue, since the first and the second meaning are more appropriately translated into French by *humeur*, and the third – by loan translation *le humour*.

***Fabienne Brugère**, professor at the Michel de Montaigne-Bordeaux III University (France)*

***Фабіана Брюжер**, професор університету Мішель де Монтень-Бордо III (Франція)*